

Araştırma Makalesi

Kırsal Dönüşüm, Tarım Dışı İstihdam ve Kadın Emeği: Fındık Fabrikalarında Çalışan Kadınlar

Nihan CİĞERCİ ULUKAN*

ORCID ID: 0000-0001-5411-727X

Öz

1980'li yıllardan itibaren tarımda yaşanan neoliberal dönüşüm kadınları pek çok bakımdan etkilemiştir. Bu süreçte hem üretim hem de yeniden üretimin sorumluluğunu yüklenen kadının iş yükü daha da artmıştır. Nitekim, Doğu Karadeniz'de TÜİK'in istihdam edilen kadınların işteki durumunu gösteren verilerde, tarımsal yapıda hakim olan ücretsiz aile işçiliğinin hızlı bir şekilde azaldığı buna karşılık tarım dışı işlerde çalışma oranının arttığı gözlemlenmektedir. Bu durum, tarımsal yapıların hakim olduğu bölgelerde kadın emeği açısından yeni bir eğilimdir. Bu çalışmada da kırsal kadın emeğindeki yeni eğilimleri ortaya koymak adına Doğu Karadeniz kuşağında ve Türkiye'nin en fazla fındık üretilen bölgesinde yer alan Ordu İlinin Ünye İlçesinde fındık fabrikalarında kadın istihdamının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada kadınların çalışma ortamları ve koşullarını ortaya koymanın yanında kırsal kadının ücretli bir işte çalışmasının toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından sonuçlarının neler olduğu incelenmiştir. Bu çerçevede farklı fındık fabrikalarında çalışan 26 kadın işçi ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: tarım dışı istihdam, kadın emeği, fındık üretimi, Doğu Karadeniz

Makale gönderim tarihi: 20.10.2019 Makale kabul tarihi: 01.12.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi Ünye İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, nihancigerci76@gmail.com

Rural Transformation, Non-Agricultural Employment and Women's Labour: Women Working for Nut Factories

Abstract

Since the 1980s neoliberal transformation in agriculture has affected women in many ways. In this process, the workload of the women, who are responsible for both production and reproduction, increased. As a matter of fact, data showing the status of women employed at work in the Eastern Black Sea, it is observed that the unpaid family labour prevailing in the agricultural structure decreases rapidly, whereas the rate of non-agricultural work has increased. This is a new trend for women's labour in agriculture. In this study, it is aimed to introduce women's employment in hazelnut factories in the Eastern Black Sea region in Ünye district of Ordu province, which is located in the field of hazelnut production in Turkey. In this study, in addition to revealing the working environment and conditions of women, we examined the results of rural women working in a paid job in terms of gender relations. In this context, in-depth interviews were conducted face to face with 26 female workers working in various hazelnut factories.

Keywords: non-agricultural employment, female labor, hazelnut production, Eastern Black Sea.

Giriş

Tarımda neoliberal dönüşüm birçok geç kapitalistleşen ülkede olduğu gibi Türkiye'de de tarımsal yapılarda çok katmanlı bir dönüşüme yol açmıştır. 1980'lerden bu yana tarımda devlet desteğinin azalması, tarımın giderek ticarileşmesi ve uluslararası sermayeye açılması daha fazla sayıda üreticinin topraktan kopmasına neden olmaktadır. Tarımsal yapılarda yaşanan dönüşüm kadınları da pek çok bakımdan etkilemiştir. Tarımda yaşanan neoliberal dönüşümün kırsal hanelerde yarattığı yoksulluk, hanelerin yeni geçim stratejileri üretmesine neden olmuş ve bu bağlamda gelirini çeşitlendirmek zorunda kalan haneler tarımda ya da tarım dışı işlerde ücretli çalışma olanaklarına yönelmişlerdir. Bu süreçte hem üretim hem de yeniden üretimin sorumluluğunu yüklenen kadının iş yükü daha da artmıştır. Erkek emeğinin haneden ücretli iş için göç etmesi kadınların tarımın tüm yükünü üstlenerek, aynı zamanda mevsimlik, geçici tarım dışı işlerde çalışması kadınların çalışma zamanının ve iş yoğunluğunun artması anlamına gelmektedir. Literatürde "tarımın kadınlaşması" olarak tanımlanan bu olgunun geç kapitalistleşen birçok ülkede gözlemlendiğinden söz edilmektedir. (Katz, 2003; Deere, 2005; Lastarria-Cornhiel, 2006).

Tarımın kadınlaşması süreci özellikle geç kapitalistleşen ülkelerde tarımın neoliberal yeniden yapılanmasından ayrı düşünülemez. Neoliberal politikaların tarımda yarattığı hızlı dönüşüm kırsal hanelerin büyük bir bölümüne yoksullaşma

şeklinde yansımıştır. Kırsal nüfus içerisinde geçimini sadece tarımdan sağlayanların oranı azalırken, gelir getiren faaliyetlerin çeşitliliği ve karmaşıklığı açısından kentsel bölgeleri andıran koşullarda yaşayanların oranında bir artış gözlemlenmeye başlanmıştır. Artık tarım dışı işler kırsal haneler için giderek önemli hale gelmiştir. Kırsal bölgelerde özellikle ticaret, turizm ve inşaat sektörlerinin büyümesine paralel olarak kırsal nüfusun tarım dışı alternatif istihdam olanaklarını daha çok değerlendirmeye başladığı görülmektedir. Dolayısıyla kırsal bölgelerde tarım dışı ücretli işlerde çalışan sayısı artmaya devam etmektedir. Bu tarım dışı ücretli işlerde ise daha çok kadınlar çalışmaya başlamıştır (Kay, 2014 : 934).

Her ne kadar “tarımın kadınlaşması” kadını kırsalda daha görünür hale getirirse bile, kadınların patriarkal ilişkiler nedeniyle güçsüz ve eşitsiz konumları devam etmektedir. Kırsal alanda kadınlar üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin her aşamasında etkin olmaktadır. Kadınların yapması gereken işler çok çeşitlidir (Özbay, 1993: 141). Tarımsal üretimde çalışmanın yanı sıra, hayvan bakımı, bahçe bakımı ve yakacak temini, gıda maddeleri ve bazı ev eşyalarının üretimi kadının sorumluluğundadır. Ayrıca çocuk doğurup bakmak, hasta ve yaşlıların özel bakımını sağlamak aile üyelerinin günlük yaşantıları ile ilgili hizmetleri gerçekleştirmek ve ailenin kız çocuklarının eğitimi ve yeniden üretim faaliyetleri için kadınlar arası ilişkileri düzenlemek de kadınların sorumluluğundadır. Üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin iç içe geçmişliği kadının gelir getirici üretim faaliyetlerinde emeğinin görünmezliğine neden olmakta ve gerçekleştirdikleri faaliyetler ev içi işlerinin uzantısı olarak görülmektedir. Bu nedenle kırsal alanda kadınlar daha çok “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışmaktadır (Candan ve Özalp-Günel, 2013: 95). Kadınların karşı karşıya kaldığı ağır iş yükü patriarkal ilişkiler çerçevesinde hem kadınların doğal görevi, hem de doğallaştırılmasının bir sonucu olarak değersiz, piyasa dışı olarak görülmektedir. Tarım ve tarım dışı işlerde ücretli emek haline gelen kırsal kadın ev içi işleri ve ücretsiz aile işçisi konumu nedeniyle emek piyasasında ikincil işgücü olarak güvencesiz ve düşük ücretli işlerde tercih edilmektedir.

Kandiyoti çok farklı biçimler alabilen ve farklı sonuçlar doğurabilen tarımda dönüşüm, sürecinin kadının üretim ve yeniden üretimdeki işlevlerini çeşitli biçimlerde şekillendirebildiğinden bahsetmektedir. (Kandiyoti, 1996: 59). Bu süreçte kadına yeni görevlerin verilmesi ya da eski görevlerin yeniden tanımlanması söz konusu olabilir. Nitekim Çelik, Soma’da madenci ailelerin hikayelerinden yola çıkarak kırsal hanelerde ilkel birikim, mülksüzleşme ve proleterleşme süreçlerini incelediği alan araştırmasında kadın emeğinin değişen niteliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada 2000’li yıllarda tarımda yaşanan hızlı dönüşümle beraber geçimlik üretim veya küçük meta üretiminin tarımda veya tarım dışında ücretli işçilikle aynı zamanda tecrübe edilebilen bir kır yaşamını ortaya çıkardığını ve bu süreçte tarımda ve tarım dışı işlerde ücretli işçi olarak kadınların çalıştığından bahsedilmektedir (Çelik, 2017).

Kırsal alanda tarım dışı işlerin artışı Dünya Gıda Örgütü'nün raporlarında kırsal kalkınmayı sağlamak ve yoksulluğu azaltmak için reçete olarak sıkça dile getirilmiştir (FAO ve UNIDO, 2009; FAO, 2017). Nitekim imalat sanayinin bir alt kolu olarak gelişen tarımsal sanayi, son 30 yılda özellikle birçok gelişmekte olan ülkede hızla büyüyen tarım dışı sektör olarak dikkat çekmektedir (FAO, 2017). Tarımsal sanayinin, tarım, balıkçılık ve ormancılıktan sağlanan hammadde ve ara ürünlerin işlenmesi suretiyle yüksek katma değerli tarımsal ürünlerin üretimi ve ihracatına olanak sağladığı belirtilmektedir. Tarımsal sanayide yoğun olarak kadın emeği kullanılmıştır (Bee ve Vogel, 1997; Arizpe ve Aranda, 1981; Barientos, 1997). Bu sektörde çalışan kadın ve erkek işgücünün özellikleri farklılaşmaktadır. Kadınlar cinsiyete dayalı işbölümüne uygun olarak dikkat ve sabır gerektiren ve kendi kendini tekrarlayan, geçici ve emek yoğun işleri yaparken; erkekler güç gerektiren mekanize işlerde çoğu zaman kadrolu olarak çalışmaktadır. Tarımsal ihracat firmaları yılın belirli zamanlarına denk gelen, üretimin en yüksek olduğu dönemlerde kadın işçi istihdam etmekte; az sayıda iş sağlayan kadroda ise, erkek işçiler çalışmaktadır (Kulak, 2011: 147).

Bu çalışmada Türkiye'de tarım dışı sektörde kadın emeği kullanımı ve kadınların çalışma hayatında yer almasının toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından sonuçları incelenecektir. Bu bağlamda Türkiye'nin önemli bir ihracat ürünü olan fındık üretiminin bir parçası olarak fındık işleme fabrikalarında kadın emeğinin çalışma ve yaşam koşulları ortaya konacaktır. Fındık işleme fabrikalarında çalışan kadınlar tarımda yapısal dönüşüme paralel olarak artan tarım dışı istihdamın bir görünümü olarak aktarılacaktır.

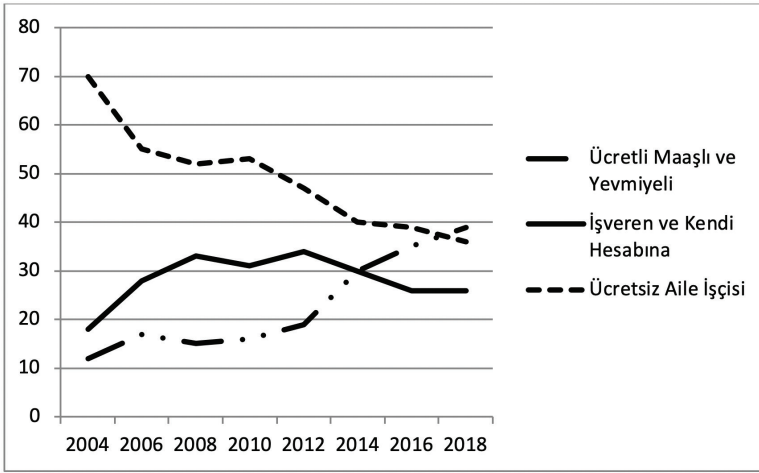
Doğu Karadeniz'de Kadın Emeği

Araştırma alanımız olan Doğu Karadeniz'in¹ kadın istihdam yapısını incelediğimizde kadınların daha çok tarım sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. 2018 yılında istihdamın sektörel dağılımında kadınların en yoğun istihdam edildikleri sektörler sırasıyla tarım sektörü (yüzde 58,6), ardından hizmet sektörü (yüzde 36,1) ve sanayi sektörüdür (yüzde 5,3) (TÜİK, 2018). TÜİK verilerini değerlendirdiğimizde Doğu Karadeniz'de kadın emeğinin tarım sektöründe yoğun olarak kullanıldığı hatta bu sektörün kadınlar için önemli istihdam kaynağı olduğu ilk bakışta anlaşılmaktadır. Ancak özellikle 1980 sonrası neoliberal politikalar çerçevesinde tarımda yaşanan yapısal dönüşüm tarımda istihdam edilen işgücünün oransal olarak düşmesine neden olmuştur. Doğu Karadeniz Bölgesinde de aynı süreç yaşanmakta, kadınların tarım sektöründeki istihdamı hızla düşmekte buna karşılık tarım dışı sektörlerde istihdam artmaktadır. Ciğerci Ulukan ve Özmen Yılmaz'ın (2016) Ordu ve Samsun illerinde sağlık sektöründe çalışan taşeron kadın işçiler üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada kadınların tarım dışında farklı

¹ Doğu Karadeniz TR 90 sınıflandırmasına göre Gümüşhane Ordu, Trabzon, Rize, Artvin, Giresun illerini kapsamaktadır.

sektörlerde iş deneyimleri olduğu ortaya çıkmıştır (yüzde 63,1). Kadınların tekstil işçisi, fındık fabrikasında işçi, temizlik elemanı ve tezgâhtar olarak çalıştığı gözlemlenmiştir. Gündüz Hoşgör ve Suzuki Him'in gerçekleştirdiği bir başka araştırmada Orta Karadeniz bölgesinde tarım dışı işlerde çalışan kadınların çalışma koşulları ve toplumsal cinsiyet ilişkileri aktarılmaktadır. Sinop'un Dikmen ve Samsun'un Çarşamba ilçelerinde bulunan deniz salyangozu fabrikalarında kırsal kesimde yaşayan kadınlar yeni gelir alanı olarak yoğun tempoda ve kötü çalışma koşullarında çalışmaktadırlar. Bu sektörde "sabırlı ve itaatkar" kadın emeği tercih edilmektedir (Gündüz Hoşgör ve Suzuki Him, 2016).

Tablo: TR90 Bölgesinde İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumu (yüzde)

Kaynak: TR90 TÜİK Bölgesel İstatistikler (2004-2018)

Tablo 1'de de görüldüğü gibi bölgesel istatistiklerin başlangıç yılı olan 2004'ten itibaren Doğu Karadeniz'de tarımsal dönüşümün kadın emeği üzerinde etkisi net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Doğu Karadeniz'de 2004 yılından 2018 yılına kadar ücretsiz aile işçisi kadın oranı yüzde 50 azalmış, bununla beraber kadınların tarımda ve tarım dışı ücretli yevmiyeli çalışma oranı da yüzde 175 oranında artış göstermiştir. Bu durum kadınların tarım sektöründeki gelir azalmasına paralel olarak yoğun bir şekilde, tarım ve tarım dışı işlerde ücretli işlere yönedikleri anlamına gelmektedir. İşveren ve kendi hesabına çalışan kadınların oranı ise 2004 yılında yüzde 18 iken 2013 yılına kadar artış göstererek yüzde 36'ya ulaşmıştır. Ancak son 5 yıllık oranları incelediğimizde tekrar düşme eğilimi (yüzde 26) içinde olduğu görülmektedir. Kadınların kırsal alanda işveren ve kendi hesabına çalışan olması ayrıca araştırılması gereken bir konudur. Kadınların mülk sahibi olma durumu hala bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların işveren ve kendi hesabına çalışan olma durumunda mülk

sahipliğinin yarattığı sonuçlar ve bu bağlamda Türkiye tarımı üzerinden tarımın kadınlaşmasından söz edilip edilemeyeceği yanıtlanması gereken bir sorudur. Bu alanda daha fazla alan araştırmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Fındık Üretimi ve Kadın Emeği

Doğu Karadeniz çay ve fındık bahçelerinde tarımsal üretimin yaygın olduğu ve bu üretimde de kadın emeğinin yoğun olarak kullanıldığı bölgenin herkes tarafından bilinen gerçeğidir. Ancak 2000'li yıllardan sonra daha da hız kazanan tarımsal dönüşüm politikaları çok sayıda çiftçinin topraktan kopmasına ve dolaşısıyla tarımda istihdam edilen nüfusun hızla azalmasına neden olmuştur.

Fındık özellikle Doğu Karadeniz bölgesinin önemli bir ürünü ve geçim kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgede yer alan Ordu ili, TÜİK'in 1988 yılından itibaren düzenli olarak yayınlamaya başladığı bitkisel üretim istatistikleri incelendiğinde, son 30 yıllık süreçte Türkiye'nin fındık üretiminde ilk sırada yer almakta ve toplam fındık üretimi içinde yüzde30'luk paya sahip olmasıyla, bölgenin en önemli fındık üretim alanı olarak dikkat çekmektedir (TÜİK, 2018). Ayrıca Dünya fındık üretiminin yüzde 75'inin Türkiye tarafından karşılanması da fındığın önemli bir ihracat ürünü haline getirmektedir. Uluslararası alanda pazar payının yüksek olması fındık üretimi ve ihracatı yapan bazı firmaların Türkiye'nin ilk 500 firması arasında yer almasında etkili olmuştur. Doğu Karadeniz boyunca birçok irili ufaklı fabrikada fındık endüstriyel ürün haline getirilmekte; fındık kırma, yağ üretimi, fındık unu, fındık püresi üretimi gerçekleştirilmektedir.

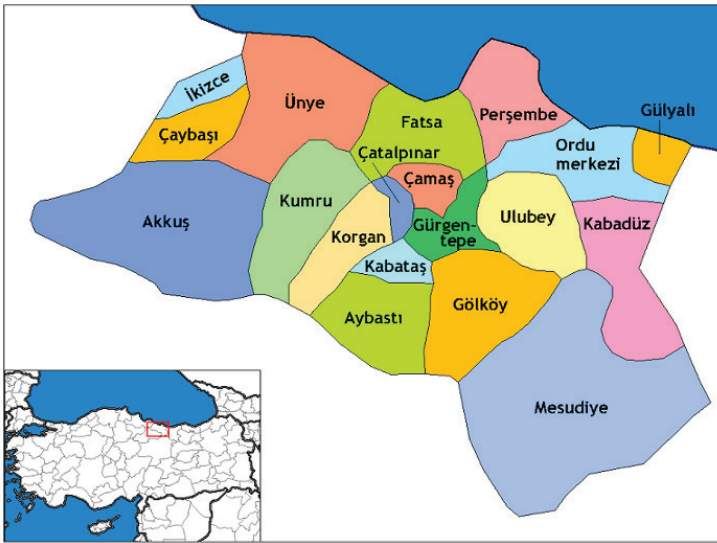
Alan araştırmamızı gerçekleştirdiğimiz Ordu ilinde tarımsal üretim hakim olmakla beraber cılız bir sanayi sektörü ve gelişmekte olan hizmetler sektöründe istihdam olanakları son derece sınırlıdır. Bu ilde istihdam olanaklarının kayıtdışı, güvencesiz ve mevsimlik işlerde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Ordu ilinin sanayisi daha çok fındığa bağlı yatırım ve girişimlerden oluşmaktadır. Bu işletmelerin büyük bölümü KOBİ niteliğinde olup yoğun olarak sezonluk çalışan aile işletmesi şeklindedir.

Fındık ihracat sezonunun başlaması özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde mevsimlik çalışan entegre fabrikalarının üretime başlaması anlamına gelmektedir. Fındık üretiminin gerçekleştirildiği Karadeniz Bölgesi'ndeki 8 ilde, 160 entegre fındık fabrikasında yaklaşık 10 bin kişi 8 ay boyunca çalışmaktadır. Çalışanların yüzde 85'i kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasında işgücü piyasasındaki yatay ve dikey işbölümünden de bahsedilebilir. Kadınlar fındık kırma, kavurma, ayıklama, ambalajlama ünitelerinde istihdam edilirken, erkekler taşıma hamaliye işlerini üstlenmektedir. Fındık üretiminin yoğun bir şekilde gerçekleştiği Ordu'da, dönemin Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı'nın fındık entegre fabrikalarının işsizliğe karşı fren olduğunu, mevsimlik de olsa 6-8 aylık da olsa özellikle kadınların çalışarak aile bütçelerine katkıda bulunduğunu belirtmektedir (Mynet, 2002). Öte yandan kadınların ücretli bir işte çalışıyor olsalar dahi kazandıkları ücretin "aile bütçesine katkı" olarak değerlendirilmesi de yaygın bir durum olarak göze çarpmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada Doğu Karadeniz kuşağında ve Türkiye'nin en fazla fındık üretimi alanında yer alan Ordu ilinin Ünye İlçesinde fındık fabrikalarında kadın istihdamının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada kadınların çalışma ortamları ve koşullarını ortaya koymanın yanında aşağıda belirtilen sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır: Kırsal kadının ücretli bir işte çalışmasının ne gibi toplumsal ve ekonomik sonuçları vardır? Kırdan yaşanan yapısal dönüşümlerin tarım dışı ücretli işlerde kadınların daha fazla emek piyasasına katılmasına katkı sunacak mıdır? Ücretli bir işte çalışmak kadınların toplumsal cinsiyet ilişkilerinde bir değişim yaratmakta mıdır? Ücretli iş, kadınların elde ettiği geliri kendisi için haralayabilme, hane içindeki işlerin paylaşımı, hane kararlarında söz sahipliği konularında değişimler yaratmakta mıdır? Tüm bu soruların cevaplarını bulabilmek, kadınların toplumsal ve ekonomik konumlarını anlamak ve yorumlamak için niteliksel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve kadınlar çalışma ortamlarında gözlemlenmiştir.

Şekil 1: Ordu'nun İlçeleri

Kaynak: Ordu'nun ilçeleri haritası, <https://www.karadenizfan.com/ilce/ordu-ilceleri/> (18.09.2019)

Araştırma alanımız olan Ordu ilinin Ünye ilçesi Türkiye'de en fazla fındık üretiminin gerçekleştiği yerdir. İlçe yerleşkesinin büyük kısmını fındık bahçeleri kaplamaktadır. Fındık dışındaki ürünler ekonomik hayatta büyük bir yer kaplamayan, ailelerin genelde kendi ihtiyaçları için yetiştirdikleri ya da köylülerin pazarda sattıkları ürünlerdir. Tarım dışında ilçenin en büyük sanayi kuruluşu Ünye Çimento Fabrikasıdır. Bir dönem gemi onarım ve yapım çalışmalarıyla aktif rol üstlenmiş Ünye Tersanesi tarım dışı bir diğer alandır. Ancak gemi yapım ve onarımına talep düştükçe tersanede de işlerin azaldığı gözlemlenmektedir. Son

yıllarda tekstil atölyeleri sayısında bir canlanma gözükmektedir. (Ünye Ticaret ve Sanayi Odası, 2018)

Araştırma sürecinde daha önce ilişki kurulan anahtar kişiler aracılığıyla görüşmecilere ulaşılmış, daha sonra kartopu örneklem yöntemiyle görüşmeciler örnekleme dahil edilmiştir. Görüşmelerin bir kısmı fabrikada öğle aralarında, iş çıkışı evlerine giderken servislerinde ve evlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilere işlerini hangi yollarla buldukları, daha önceki iş deneyimleri, çalışma koşulları, fabrikada emek süreçleri ve ev ve işyerindeki toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerine sorular sorulmuştur. Görüşmeler 2018 yılında beş farklı fındık fabrikasında gerçekleştirilmiştir. Bu fabrikalar tercih edilirken kadınların çalışma koşulları değişimi göz önüne alınarak farklı üretim kapasitesine sahip büyük, orta ve küçük ölçekli fabrikalar örnekleme dahil edilmiştir. Biri yurtdışına ihracat yapan büyük ölçekli diğeri iç piyasa için üretim yapan orta ölçekli fabrika sahipleri ve 26 kadın işçi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca fındık fabrikalarında çalışarak emekli olmuş 1 kadın işçi ile de geçmiş deneyimleri aktarması adına derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Kadınların Sosyolojik Özellikleri

Görüşmeciler 17-60 yaş aralığındadır. 17 ve 20 yaşında olan birer görüşmeci vardır. On bir görüşmeci 50-59 yaş aralığında, altı görüşmeci 30-39 yaşa aralığında, iki görüşmeci ise 60 yaşındadır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınları büyük çoğunluğu orta yaş ve üstü olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de fabrikalardaki gözlemlerimizde de çalışan kadınlar arasında 35 yaş üstü kadınların yoğunlukta olduğu anlaşılmıştır. Kadınların eğitim durumlarına bakıldığında yoğun olarak ilkokul mezunu oldukları, bununla birlikte 4 kadın sadece okur yazar, 4 kadın lise mezunu, 2 kadının ortaokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Fabrikada yapılan işin rutin ve nitelik gerektirmeyen yapısı daha çok eğitim düzeyi düşük kadınlar tarafından tercih edilmesine neden olmuştur. Kadınların medeni durumlarını incelediğimizde 20 kadın evli, 5 kadın evlenmemiş, 1 kadın boşanmış 2 kadının ise eşi ölmüştür. 20 kadının 3 veya 4 çocuğu, 1 kadının 1 çocuğu olup, 5 kadının ise çocuğu yoktur.

Kadınların Fabrikalara Girişi: Zorunluluk mu İstek mi?

Görüşme gerçekleştirilen kadınların yaşam alanlarını geçmişten günümüze incelediğimizde kırdan Ünye merkeze göç eden eski kırsal haneler olduğunu gözlemlemekteyiz. Kırsal hanelerin kentlere göç etmesinin bir nedeni hane gelirinin azalmasıdır. Hanelerin borçlanma sürecini 1980 sonrası uygulanan tarımsal dönüşüm politikaları çerçevesinde de düşünmek gerekmektedir. Dönüşüm politikalarıyla, tarımsal faaliyetlerin gelir getirici özelliğinin yavaş yavaş kaybolması hanelerin gelir çeşitlendirici stratejiler benimsemesine yol açmıştır. Bu süreçte özellikle kadınlar tarımda ya da tarım dışı işlerde ücretli çalışmaya başlamak-

tadır. Tarımda yaşanan dönüşüm nedeniyle piyasa koşullarına bırakılan fındık üretimi de, bu koşullarla rekabet edemeyen küçük ölçekli üreticiler için tarımsal gelirin azalması anlamına gelmektedir.. Bu durum üreticilerin tarım dışı işlerin daha fazla olduğu kentlere yönelmesine neden olmuştur. Kentlere göçün ikinci bir nedeni ise çocukların eğitimidir. Taşınmalı eğitim sistemi sonucunda köylerde okulların kapanması ile haneler çocukların eğitimi için kente yerleşmektedir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz bir kadın kırsal hayatın son durumunu şöyle özetlemektedir:

“Köyde kışın yaşlılar, emekli olup çocukları yanında olmayan köyü seven ve köyden ayrılmak istemeyenler kalıyor. Yani kışın çok az yaşayan vardır köyde” (yaş 45).

Kentsel alanlarda tarım dışı işlerin varlığı hanelere alternatif gelir olanakları yaratmaktadır. Ünye örneği üzerinde bir değerlendirme yapacak olursak kent merkezinin istihdam olanaklarının sınırlı olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Kadınlar daha çok fındık işleme ve fason üretim yapan tekstil fabrikalarında, yeni gelişmekte olan hizmetler sektöründe istihdam olanağı bulabilmektedirler. Ancak bu işlerin büyük bir kısmı geçici, mevsimlik, sigortasız özelliğe sahiptir. Fındık işleme fabrikalarında çalışmanın daha çok düşük eğitim düzeyine sahip, iş deneyimi yetersiz ve dar gelirli hanelerde yaşayan kadınlar tarafından tercih edildiği söylenebilir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz bir kadın fabrikalarda çalışmayı şu şekilde ifade etmektedir:

“Kim fabrikada çalışır? Zoru olan çalışacak. Saatlerce oturup çürük fındıkları ayıklayacaksın. Hergün aynı şey. Kim dayanır? Eğitimli olmayanca yapacak bir şey yok.” (yaş 49).

Fındık fabrikası sahibi ile gerçekleştirilen görüşmede fabrikaya gelen kadınların büyük çoğunluğunu fındıktan gelir elde edemeyenlerden oluştuğunu belirtmiştir. Dolayısıyla tarımsal üretimden geliri azalmış ya da kalmamış hanelerin kadınları tarım dışı bir faaliyet olarak fabrikalarda çalışmaktadır. İşverenler istihdam ettikleri kadınların daha önce fabrikada çalışmış ve deneyimli olanlarını tercih ettiklerini belirtmiştir. Bir işveren bu durumu şöyle özetlemektedir:

İşçiler arasında çalışmayı sevmeyenler var. Kaytarma hakim. Mesela genç işçilerde zorlanıyoruz. İş disiplini yok. Bazen canım sıkıldı, çarşıya inip geleceğim diyen de var. Ancak işçinin maliyeti çok yüksek. Performansı düşük olunca hemen işten çıkarıyoruz.

Kadınların hanenin azalan gelirine katkı sağlamak ya da yeni harcama alanları nedeniyle yoğun çalışma tempolarının olduğu gözlemlenmektedir. Kadınlar fabrikaların kapalı olduğu fındık toplama sezonunda daha fazla gelir elde ettiklerini düşündükleri mevsimlik yevmiyeli işçi olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla kadınların gelir elde edebileceği iş kollarına güvence ve çalışma koşullarına bakmaksızın yöneldiği görülmektedir.

Kadınların genel olarak çalışma hayatına geç giriş yaptığını söyleyebiliriz. Kadınların çalışma hayatına girişlerinin ertelenmesi genellikle evlilik ya da çocukların doğmasıyla gerçekleşmektedir. Burada kadın emeğinin ataerkil kontrolü gerçekleşmekte ve kadının ne zaman ücretli bir işte çalışacağı patriarka çerçevesinde cevaplanmaktadır. Genellikle kadının çalışmasının erkek tarafından onayı, kadının ev içi sorumluluklarını aksatmayacağına erkeğin kanaat getirmesiyle gerçekleşmektedir. Bu durumda kadın zamanını ve gücünü ev işlerini organize etmeye ayırmakta ve işte geçirdiği zamanı telafi edici çaba harcamaktadır. Bu yüzden kadınların mevsimlik ve geçici işlerde çalışması daha yaygındır (Bee ve Vogel, 1997). Kadınlar hanede gelir ihtiyacının artmasına paralel olarak yıl içinde talep edilen dönemlerde mevsimlik işlerde çalışmakta, mevsimlik işler sona erdiğinde ise hızlı bir şekilde geleneksel ev içi rollerine geri dönmektedirler. Dolayısıyla tüm yıl boyunca tam zamanlı çalışan kadınlardan farklı olarak kadının mevsimlik işler nedeniyle sık sık eve dönüşü erkek tarafından daha fazla kabul edilmektedir. Borçluluk, eşin hastalığı, işsizliği ya da boşanma durumunda kadınlar hanede gelir arttırıcı faaliyetlere yönelmektedir. En fazla borçlanma ev kredisi sebebiyle gerçekleşmektedir. Ev satın alan haneler bankadan ya da akrabalarından borç almakta ve borçların geri ödemesi uzun yılları almaktadır. Böyle bir durumda kadınlar daha önce ücretli bir işte çalışma deneyimi olmasa bile hanelerin borcunu ödemek, azalan gelirine destek olmak amacıyla çalışma hayatına girmektedir. Borçluluk erkeklerin kadınların çalışmasına bakışını esnetmektedir. Ancak araştırmamızda erkeklerin kadınlar için “uygun iş” olarak tanımladıkları çoğunlukla aynı mahalle ve köyden tanıdık, akraba kadınların olduğu fabrikalardır.

Çalışma Ortamı ve Koşulları

Kadın istihdamı konusunda işgücü piyasalarında görülen en belirgin eğilim işlerin “erkek işi” ve “kadın işi” olarak ayrılması yani yatay ayrışmadır. Diğer taraftan aynı sektörde çalışan kadın ve erkekler açısından dikey ayrışma söz konusu olmaktadır. Kadınlar erkeklere göre daha alt kademelerde ve genellikle daha düşük ücretle çalışırken erkekler daha üst kademelerde yönetici olarak çalışmaktadır. Fabrikalarda da “kadın işi” ve “erkek işi” net bir şekilde gözlemlenmektedir. Kadınlar fındık kırma, kavurma, ayıklama ve ambalajlama ünitelerinde çalışırken, erkekler taşıma, nakliyat işlerini üstlenmektedir. Öte yandan görüşme yapılan fabrikaların hiçbirinde kadın yönetici veya işveren ile karşılaşmadığımızın da altını çizmek gerekir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz işverenler “neden kadın işçi çalıştırıyorsunuz” sorusuna “kadınlar daha titiz ve sabırlı” erkekleri o kadar süre oturtup çalıştıramazsın” şeklinde cevap vermişlerdir.

Fındık fabrikalarında kadınların yaptığı işler rutin ama dikkat gerektirmektedir. Bu nedenle işçiler sıkı denetim altında çalışmaktadır. İşverenler tarafından işçilerin çalışma süreçleri kameralarla panoptikon şeklinde gözetlenmekte ve bu

yolla kaytaran ve verimsiz çalışan işçileri anında tespit edilebilmektedir. Çalışma sırasında işçilerin birbiriyle konuşması yasaktır ve tuvalet ihtiyacı kadınlar arasında dönüşümlü olarak giderilmektedir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz bir işveren “ben onların sigortalarını ödüyorum, bana maliyetleri çok yüksek, kaytaran ve verimsiz çalışana yer yok” demiştir. Günlük çalışma süresi fındık toplanma sezonu sonrası üretimin yoğunlaşmasına paralel olarak değişim göstermektedir. Fındık toplama ayı olarak bilinen Ağustos ayından Mayıs ayına kadar üretim yoğun bir şekilde sürerken yeni sezona doğru üretim iyice düşmektedir. Üretimin yoğun olduğu dönemlerde 08.00-18.30 gerekirse pazar günleri de dahil olmak üzere haftada 7 gün kadınlar çalışmaktadır. Büyük ölçekli ve kurumsal nitelikteki fabrikalarda üretim yoğun olsa bile en fazla haftanın 6 günü çalışma vardır. Ancak daha küçük ölçekli fabrikalarda çalışma saatlerinin daha esnek olduğu ve çalışmanın haftada 7 güne çıktığı işçiler tarafından dile getirilmiştir.

Fabrikalarda kadınlar 6-8 aylık sürelerle mevsimlik işçi sözleşmesine göre çalışmaktadır. Kadınlar daha önceki yıllarda sigortasız çalıştıklarının ve çalışma koşullarının daha kötü olduğunu şimdilerde biraz daha düzeldiğini belirtmişlerdir:

2006 yılında işe başladım 2013 yılına kadar sigortasız çalıştım. 2006’da başladığımda günlük yevmiye üzerinden çalışıyorduk. 2013’ten bu yana sigortalı çalışıyorum. Şimdi ücret asgari ücret oldu. Ancak işe gelemediğimizde rapor alsak bile hemen ücretimiz kesiliyor. (yaş 35)

Kadınlar fabrika koşullarının zorlu olduğunu sıkça belirtmişlerdir. Uzun süre hareket etmeden kayan bant sisteminden geçen fındıkları seçme ve ayıklama işleminin dikkat gerektirdiğini, bazen çalışma arkadaşlarıyla göz temasının bile çürük fındıkların gözden kaçmasına neden olduğunu, bu nedenle de sık sık işveren tarafından uyarıldıklarını aktarmaktadırlar. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadın işçi fabrika koşullarını şu şekilde özetlemektedir:

“Fabrikada çalışmak tarlada çalışmaya benzemiyor. Tarlada çalışsan sağına soluna bakarsın ama fabrikada bakamıyorsun. Bu yüzden bel ve boyun ağrılarım oluştu” (yaş 29).

Benzer bir şekilde İspanya’da meyve hazırlama ve seçme fabrikalarında çalışan kadınlar üzerine yapılan bir çalışmada uzun süre aynı pozisyonda kalma nedeniyle kadınlar arasında boyun, bel ve sırt ağrılarının çok yaygın olduğu gözlemlenmiştir (Pedren vd., 2014: 203).

Kadınların fabrika içerisinde karşı karşıya oldukları bir diğer risk ise fındık tozudur. Üretim sürecinde fındık tozunu soluyan kadınlar çeşitli akciğer hastalıklarına yakalandıklarını belirtmişlerdir. Diğer yandan fabrikanın temizliği de kadınlara aittir. Bu temizlik sırasında fındık tozuna yoğun bir şekilde maruz kaldıklarını birçok kadında astım hastalığının oluştuğunu vurgulamışlardır. İşyerinde toplumsal cinsiyet ayrışmasının bir diğer göstergesi de kadınların ver

erkeklerin çalıştığı fabrikanın tüm temizliğinin işçi kadınlara yüklenmesidir. Kadınlar ve erkeklerin bir arada çalıştığı iş yerlerinde temizlik, bulaşık gibi angarya görülen asıl iş dışındaki işlerin genellikle kadınlara yüklenmesi çok sık rastlanan bir durumdur. (Ciğerci Ulukan ve Özmen Yılmaz, 2016)

Geçmiş Deneyimler: Fiskobirlik İşçisi Olmak

Fındık fabrikasında işçi olmanın tarihsel süreçte değişen koşulları olduğu bir gerçektir. Değişen koşullar ise ekonomik dönüşümlerden ayrı düşünülemez. 1980 sonrası uygulamaya konan neoliberal politikalar tarımda devlet desteğini ortadan kaldırmaya başlarken çeşitli düzeylerde kurumsal tasfiye süreçlerini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yasal düzenlemeler ile tarım satış kooperatif ve üretici birlikleri özerkleştirilmiş ve devlet desteğinin çekilmesi kararlaştırılmıştır². Fındıkta üreticiye destek sağlayan Fiskobirlik Kurumu ise 2000 yılında tamamen özerk yapıya kavuşmuş ve fındık üretimi ve fiyatları piyasa koşullarına bırakılmıştır. Alan araştırmamızda daha önce Fiskobirlik'e ait fındık fabrikasında uzun yıllar çalışmış ve bu kurumdan emekli olmuş bir kadın işçi ile görüşülmüştür. Bu görüşme kadınların geçmiş dönem deneyimlerini günümüz koşullarıyla karşılaştırma fırsatı yaratmıştır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz Fiskobirlik'ten emekli kadın işçi çalışma koşullarını şu şekilde aktarmaktadır:

1975 yılında çalışmaya başladım. 22 yıl boyunca Fiskobirlik'te çalıştım. Devlet eliyle olduğu için sigorta, sendika, çalışma saati konusunda sıkıntı yaşamadım. Hep burada çalışıp buradan emekli oldum. İkramiye de prim de alıyorduk. Maaşımız iyiydi. "İlk işe girdim sendikamız yoktu. 3 ay sonra sigorta başladı. İşe başladıktan 1 yıl sonra da DİSK'e üye oldum. Sıkıntı olmuyordu. (yaş 60)

Fiskobirlik'te çalışma koşullarının günümüz fındık fabrikalarından farklı özellikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Kadın işçiler tam zamanlı bir işte uzun süre özlük hakları korunarak çalışmış ve bu dönemde hiçbir fabrikada gözlemediğimiz sendikal örgütlenmenin yaşandığı tespit edilmiştir. Kadınlar bu fabrikalarda özlük hakları korunduğu için emekli olabilmeye hakkına sahip olabilmişlerdir. Fiskobirlik'ten emekli kadın işçi günümüz fabrika işçilerinin durumlarının daha zor olduğu ücretlerinin düşük ve emekli olabilmelerinin oldukça zor olduğunu belirtmiştir.

Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

Ücretli bir işte çalışma kadınların güçlenme süreci için önemli katkısı olduğu belirtilmektedir (Erman vd., 2002). Ancak Toksöz ün de belirttiği gibi ücretli çalışmanın kadınların durumunda bir iyileşme yaratıp yaratmayacağı, işin güven-

² 2000 yılında Resmi Gazete'de yayınlanan 4572 sayılı yasa ile TARIM SATIŞ KOOPERATİF VE BİRLİKLERİ HAKKINDA KANUN.

celi olup olmamasına, çalışma koşullarının insana yakışır olup olmamasına, alına ücretin düzeyi gibi bir dizi koşula bağlıdır. Kadının ev içindeki konumu da bu koşulların varlığı ile ilişkilidir. (Toksöz, 2011: 207) Bu bağlamda, çalışmada kadınların ücretli bir işte çalışması toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde güçlenme ve özgürleşme yaratıp yaratmadığı çeşitli sorularla açıklanmaya çalışılmıştır. Kadınların elde ettiği geliri kendisi için harçayabilme, hane içindeki işlerin paylaşımı, hane kararlarında söz sahipliği güçlenme ve özgürleşmeyi belirleyebilecek birkaç değişken olarak incelenmiştir. Ancak bunlardan da önce kırsal kadının mülksüzlüğü patriarka karşısında pazarlık gücünün azalmasına neden olmaktadır.

Mülksüzlük

Kadınların toplumsal cinsiyet ilişkileri içindeki konumunu güçsüzleştiren bir olgu mülk sahibi olma kanallarının kısıtlanmış olmasıdır. Patriarkal yapı kırsal hanelerde miras paylaşımını da belirlemekte ve mirasın erkeğe devrine neden olmaktadır. Görüşme yaptığımız tüm kadınların kendi ailesinden kalan fındık bahçesi bulunmamaktadır. Öyle ki fındık bahçeniz var mı? sorusunu genellikle kadınların eşlerinin ailelerinden kalan fındık bahçeleri olarak algılamışlardır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların hepsi miras hakkında vazgeçip erkek kardeşlere fındık bahçesi hissesini devretmektedir:

Babamların 10 ton fındığı oluyor ondan bize bir şey kalmıyor. Eşimin ise 250 kg fındığı var para etmiyor. Babamdan yer alamadım. Bana 5 milyar para verdi hisselerimi erkek kardeşlerime geçirdim.(yaş 37)

Kadınların mülksüzlüğü hanede erkeğin gelirine bağımlı olmayı beraberinde getirmektedir. Bu süreç bazen kadın ücretli bir işte çalışsa bile hanede erkeğin gelirini esas kabul eden bir bilince dönüşmektedir. Hanede evin geçimini kim/kimler sağlamaktadır? sorusuna birçok kadın (15) eşim sağlamaktadır diyerek erkeği esas gelir getirici, kendini ihtiyaç halinde ek gelir getirici olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama kadının çalışma hayatına girişin geçici olduğunu esas yerinin evin içi olduğunu açıklar netliktedir.

Erkeksiz Haneler ve İşsiz Kocalar

Hanenin geçimini sağlama meselesi erkeğin işsizliği ve boşanma durumunda kadınlar açısından değişiklik göstermektedir. Nitekim kadınlar bu durumlarda kendilerini hanenin geçimini sağlayan olarak tanımlamışlardır. Eşi uzun süredir işsiz olan bir kadın, işçi evin geçimi için şunları ifade etmiştir:

“Eşim senelerdir işsiz. Hiçbir işte dikiş tutturamadı. Eve hep çalışıp ben baktım. Evin geçimini tabii ki ben sağlıyorum. Hiçbir şey diyemez” (yaş 50).

Diğer yandan boşanma durumunda kadınların mülk edinme kanallarının da açıldığı gözlemlenmektedir. Eşinden uzun çabalar sonucu boşanmış bir kadın yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir:

Senelerdir eşimden boşanmaya çalışıyorum. Hiçbir yararı olmamıştır 30 yıldır ne bana ne çocuklarıma. Ben temizliğe gittim çocuk baktım. Evimi geçindirdim. Çoğu zaman elimden paramı aldı. Ama ben bir miktarını hep kaçırırım. Boşandıktan sonra borçlanıp bir ev aldım. Çocuklarımla oraya geçtim. Şimdi fabrikada çalışıp ev kredisi ödüyorum ve mutluyum. (yaş 52)

Ancak boşanma hikayesi her kadın için aynı bitmemektedir. 36 yaşında 6 çocuğu olan bir kadın ise boşanma kararının hayatını oldukça zorlaştırdığını belirtmiştir:

Eşim başka bir kadınla evleneceğini söyleyerek beni eve almadı. Evime giremedim. Annemin babamın evine gittim Neden geldin dediler evine geri dön biz seni burada istemiyoruz dediler. Kaldığım süre içinde benimle konuşmadılar sırtlarını döndüler. Ayrıca eşim çocuklarımla da göstermedi bana. Bir arkadaşım desteğiyle fabrikada bu işi buldum. Daha önce hiç çalışmamıştım. Çalışıp para kazanmam gerekiyor kimseden destek yok. İşe başladığımdan beri babamlar bana yemek de vermiyor. Gelecek ay kiraya çıkacağım çocuklarımla da yanuma almak istiyorum.

Patriarkal yapı kadını aile içinde var etmekte, aile dışına çıkan kadın ter türlü toplumsal baskıya maruz kalmaktadır. Yukarıdaki örnekte de kadının eşinden ayrılması hoş karşılanmamakta kadın ailesi tarafından da baskıya maruz kalmaktadır. Daha önce çalışma deneyimi olmayan kadın için fabrikadaki iş adeta bir can simidi anlamına gelmektedir

Kadınlar hanenin gelir ihtiyacı azaldığında ise tekrar emek piyasasından çekilmektedir. Diğer taraftan erkeğin çalışmadığı durumlarda (işsizlik ya da hastalık) kadınlar hane geliri artırıcı faaliyetlere giriş yapmaktadır. Kadınlar “başka çare kalmadığında” hanenin geçimini sağlamak adına harekete geçmektedir.

Ev İçi İşlerin Paylaşımı

Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların tamamına yakını ev işlerinin kendi sorumluluklarında olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmamız çerçevesinde kadının ücretli bir işte çalışmasıyla ev içi işlerin eşit paylaşımına yönelik bir eğilimden söz etmek mümkün değildir. Ancak bazı kadınlar eşlerin bazen yardım ettiğini, bir kadın görüşmeci ise, “eşıme pilav yapmasını öğrettim, şimdi yapıyor” diyerek ev içi işlere erkekleri katma çabalarını belirtmişlerdir. Diğer yandan kayınpeder ve kayınpeder ile geniş aile şeklinde yaşayan kadınlar ev içi işlerin paylaşımı bir yana iş yüklerinin daha da arttığından bahsetmektedir. Gelinlerin patriarkal

ilişkiler içinde hiyerarşinin alt sıralarında yer aldığı ve bu durumun ücretli işte çalışmakla değişmediği gözlemlenmektedir:

Evlendikten sonra el kızı oluyorsun acımıyorlar sana. Bütün sorumlulukları sırtına yüküyorlar. Ev sorumluluğu, iş sorumluluğu, koca sorumluluğu hepsi sırtımda.(yaş 36)

Gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde erkekler işsizlik ya da emeklilik nedeniyle evde olsa bile fabrikada çalışan kadın eve geldiğinde yeniden üretim alanındaki ev içi tüm hizmetleri yerine getirmek zorundadır. Ev içi iş yükünde bir azalma meydana gelmemiştir. Bu çerçevede kadınlar ihtiyaç zamanında “erkek işi” görülen işleri üstlenseler de ancak bunun tersi hiçbir zaman söz konusu değildir. Sonuçta hem ev içinde hem de ev dışında ücretli işlerde artan iş yüküyle beraber kadın emeğinin yoğunlaşması ve emek süresinin uzaması ile literatürde “çifte sömürü” olarak adlandırılan durum ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Kadınların Kararları

Kadınların ücretli bir işte çalışmasının şu iki önemli sonucu doğurup doğurmadığının incelenmesi gerekmektedir. Birincisi kadınların ücretli bir işte çalışmasının hane kararlarına katılmada etkisi, ikincisi ise kadının elde ettiği geliri kendisi için harcama düzeyidir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların çoğu (20) ücretli bir işte çalışmasıyla hanenin kararlarında daha çok söz sahibi olduğunu belirtmişlerdir. Diğer kadınlar (7) ise bir değişiklik olmadığını ifade etmiştir. “Artık eşim beni daha çok dinliyor. Benim de eve katkım var.” şeklinde ifadeler kadın işçiler tarafından sıkça kullanılmıştır.

Kadınların kendi ücret gelirlerini nasıl harcadıkları sorusuna cevap olarak kadınların büyük bir kısmı (24) hanenin giderleri için harcadıkları kendileri için harcama yapamadıkları şeklinde yanıtlamışlardır. Bu durumun ortaya çıkmasında birkaç neden vardır. Kadınların genellikle hanenin gelir ihtiyacı arttığı durumda çalışması kendi ihtiyaçlarını göz ardı etmesine yol açmaktadır. Kadınların yoğun olarak çocukların artan eğitim masrafları için çalıştığı da araştırmamızın bulguları arasındadır. “Çocuğumu üniversiteye yolladım. Masraflar arttı o yüzden işe başladım” ifadesi kadınların sıkça belirttiği ifadelerdir. Kısaca kadınların ücretli bir işte çalışması hanede kadını karar alma süreçlerinde görünür kılsa da ücret gelirini nasıl harcayacağı kararında hala kısıtları mevcuttur.

Sonuç Yerine

Bu çalışmada Türkiye'nin en fazla fındık üretimi alanında yer alan Ordu İlinin Ünye İlçesinde fındık fabrikalarında kadın istihdamına değinilmiştir. Çalışmada kadınların çalışma ortam ve koşullarını ortaya koymanın yanında ücretli bir işte çalışmanın toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl şekillendirdiği incelenmeye çalışılmıştır.

Alan araştırmamızı gerçekleştirdiğimiz Ordu ilinin Ünye ilçesinde tarımsal dönüşümün sonuçları görülmekte, köylerde yaşayan hanelerin kent merkezlerine göç ettikleri gözlemlenmektedir. Tarımsal faaliyetlerin gelir getirici özelliğinin yavaş yavaş kaybolması hanelerin gelir çeşitlendirici stratejiler benimsemesine yol açmıştır. Bu süreçte özellikle kadınlar tarımda ya da tarım dışı ücretli işlerde çalışmaya başlamaktadır. Kadınlar daha çok fındık işleme ve fason üretim yapan tekstil fabrikalarında, yeni gelişmekte olan hizmetler sektöründe istihdam olanağı bulabilmektedirler. Ancak bu işlerin büyük bir kısmı geçici, mevsimlik, sigortasız özelliğe sahiptir. Kırsal kadınlar için dezavantajlı bir diğer durum ise, Doğu Karadeniz bölgesinde ve Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi kadınların mülk sahibi olma kanallarının kısıtlanmış olmasıdır. Nitekim alan araştırmamız bu durumu destekler niteliktedir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların hiçbirinin kendine ait toprağı olmadığı görülmüştür. Patriarkal yapı kırsal hanelerde miras paylaşımını da belirlemekte ve mirasın erkeğe devrine neden olmaktadır.

Ücretli bir işte çalışmanın kadınların hane içi toplumsal cinsiyet ilişkilerinde kadınlar lehine herhangi bir değişim yaratıp yaratmadığının anlaşılabilmesi için kadınların elde ettiği geliri kendisi için harcayabilme, hane içindeki işlerin paylaşımı, hane kararlarında söz sahipliğı güçlenme ve özgürleşmeyi belirleyebilecek birkaç değişken olarak incelenmiştir. Bu bağlamda kadınların büyük bir kısmının elde ettiği geliri kendisi yerine daha çok hanenin artan giderleri için harcadığı gözlemlenmiştir. Kadının elde ettiği geliri nasıl harcayacağına eşin işsizliğı, hastalığı ve boşanma durumunda karar verebilmektedir. Kadınların ücretli bir işte çalışmasıyla artan iş yükü karşısında hanedeki işlerin paylaşımında pek bir değişiklik olmamıştır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde kadının çalışmasının olumlu sonuçlarından biri hane kararlarında kadının katılımının artmasıdır. Kadınlar gelir elde ettikçe daha fazla söz hakkı elde ettiklerinden bahsetmişlerdir.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde pek bir değişim yaratmasa da hanede kadının ücretli bir işte çalışması artık sıra dışı değildir. Daha fazla hane kadının ücretli bir işte çalışmasına ihtiyaç duymaktadır. Ancak kadının ücretli bir işte çalışması her zaman kadınların çalışma ve yaşam koşullarında bir iyileşme meydana getirmemektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde kadınların esas görevi yeniden üretim olarak görüldüğünden, kadınların üretim sürecine dahil olması geçici, güvencesiz ve düşük ücretli işlerle devam etmektedir. Kadınların güçlenmesi ile çalışılan işin niteliğı ve çalışma koşulları karşılıklı bir belirlenim

içerisindedir. Diğer bir ifadeyle kadınların ücretli bir işte çalışmasının yanı sıra hangi koşullarda çalıştığı, ücret düzeyi de toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüştürülmesi bağlamında belirleyicidir. Bu süreçte tarımda neoliberal dönüşümle birlikte yaşanan yoksullaşma hane gelirinin azalmasının tüm yükünün kadınların omuzlarına yüklenmesine neden olmuştur. Bunun için kadın eğer hanenin işleyebileceği bir toprağı varsa hem ücretsiz aile işçisi olarak daha uzun saatlerde çalışmakta hem de tarımda ve tarım dışı ücretli işlerde çalışmaktadır. Böylece kadınlar kırsal alanın yedek işgücü ordusunu oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Bee, A. ve Vogel, I. (1997) "Temporeras and Household Relations: Seasonal Employment in Chile's Agro-Export Sector", *Bulletin of Latin American Research*, 16,1,83-95.
- Candan, E. ve Özalp Günel, S. (2013) "Tarımda Kadın Emeği", *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19, 1,93-101.
- Çiğerci Ulukan, N. ve Özmen Yılmaz,D. (2016) "Kamu Sağlık Sektöründe Çalışan Taşeron Kadın İşçiler: Samsun ve Ordu İli Örneği", *Çalışma ve Toplum*, 48, 1, 87-114.
- Çelik, Ç. (2017) "Kırsal Dönüşüm ve Metalaşan Yaşamlar: Soma Havzası'nda İşçileşme Süreçleri ve Sınıf İlişkileri", *Praksis*, 43, 785-810.
- Da Silva, C. A., Baker, D., Shepherd, A. W., Jenane, C. ve Da-Cruz, S. M. (2009) *Agro-Industries for Development*, FAO ve UNIDO.
- Deere, C. (2005) "The Feminization of Agriculture? Economic Restructuring in Rural Latin America". Occasional Paper 1. *United Nations Research Institute for Social Development* Geneva: UNRISD.
- Erman, T., Kalaycıoğlu, S., Rittersbeger-Tılıç, H. (2002) "Money-Earning Activities and Empowerment Experiences of Rural Migrant Women in the City: The Case of Turkey", *Women's Studies International Forum*, 25, 395-410.
- FAO (2017) *The Food of State and Agriculture*, Rome.
- Gündüz Hoşgör, A. ve Suzuki Him, M. (2016) "Küreselleşme ve Türkiye'de Kırsal Kadınların Ücretli Emeği: Rapana Venosa Üretim Zinciri Üzerinden Batı Karadeniz Bölgesinde Bir Vaka Analizi", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19, 2, 108-130.
- Kandiyoti, D. (1996) *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, İstanbul: Metis.
- Katz, E. (2003) The Changing Role of Women in the Rural Economies of Latin America in CUREMIS (Current and Emerging Issues for Economic Analysis and Policy Research) II: Volume 1 – Latin America and the Caribbean. Rome: FAO.
- Kay, C. (2008) "Reflections On Latin American Rural Studies in the Neoliberal Globalisation Period: A New Rurality", *Development and Change*, 39, 6, 915–943.
- Kulak, E. (2011) *Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler*, Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Lastarria-Cornhiel, S. (2006) *Feminization of Agriculture: Trends and Driving Forces*, Background paper for the World Development Report 2008.
- Mynet, (2002) "Fındık fabrikaları işsizliği önüyor" <http://www.mynet.com/fındik-fabrikalari-issizligi-onluyor-110100001306> (10. 10.2018).
- Özbay, F. (1993) "Kadınların Eviçi ve Evdışı Uğraşlarındaki Değişme", *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (der. Ş. Tekeli), İstanbul: İletişim, 129-158.
- Pedreño, A., Gadea, E. and de Castro, C. (2014) "Labor, gender, and political conflicts in the global agri-food system: The case of the agri-export model in Murcia, Spain", *Labor Relations in Globalized Food, Research in Rural Sociology and Development*, 20, Emerald Group Publishing Limited, 193-214.
- Toksöz, G. (2011) *Kalkınmada Kadın Emeği*, İstanbul: Varlık.
- TÜİK Bölgesel İstatistikler (2004-2018), [http:// www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr) (15.06.2019).
- Ünye Ticaret ve Sanayi Odası, (2018) "Ünye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı" <http://www.unyetso.org.tr/unyenin-sosyo-ekonomik>